

Tamás Menyhért

Aligha akad olyan művész, akinek életműve csak egyféle módon közelíthető meg. Ha például a szépirodalom alkotóiról van szó, célszerű akár a modern irodalomtörténet-írás kezdetéig is visszahátrálni, a XIX. század utolsó harmadáig, amikor kibontakozott a pozitivizmus irányzata, amely a megértésére és értelmezésére törekedve a művek létrejöttének tényezőit helyezte a középpontba. Híressé vált Hippolyte Taine három alapfogalma: a faj, a környezet és az időpont. Ezt módosítva Wilhelm Scherer az öröklött, a tanult és az átélt dolgok szerepét emelte ki. Nyilvánvaló, hogy mindezek az elképzelések meghatározónak tartják magát a szerzőt, akiben a tényezőknek ez az összjátéka formálódik. Ezzel az irányzattal szemben lépett fel a szellemtörténet, amely a „külső” tényezőkkel szemben a korszellemet hangsúlyozta. A kései utókor felől nézve ez a két szemlélet végső soron kiegészíti egymást, hiszen a pozitivizmus fogalmaiba beleilleszthető a korszellemé is, ugyanakkor a filologizáló pozitivizmus eredményei nélkül a korszellem sem volna megismerhető.

Miért tartom szükségesnek mindezt Tamás Menyhért munkássága kapcsán felemlíteni? Nyilván azért, mert e kétféle közelítésmód mai változatai nélkül az életmű tárgyalása csonka maradhatna. Az alkotó különböző műfajú, lírai, epikai, drámai műveit ugyanis megbonthatatlan egységbe fonja mindaz, ami Taine és Scherer fogalmaival eléggé pontosan leírható és értelmezhető.

Miről is van szó? Tamás Menyhért egy olyan családban született 1940-ben a bukovinai Hadikfalván, amely a hírhedt madéfalvi veszedelem, az 1764-es siculicidium következtében menekült el Erdélyből. Alig volt egyeztetendő, amikor 1941 nyarán közel húszezer ember tért vissza az anyaországba, ám sajnos a délvidéki Bácskában kaptak átmeneti otthont. A háborús események miatt 1944 nyarán menekülniük kellett a trianoni országhatárok közé, s majdnem egy évvel később telepedhettek csak le. A székérkaravánok jó része Tolna megyei falvakba, az elüldözött svábok helyére került. Számukra idegen és gyanakvó környezetbe kellett beilleszkedniük.

VASY GÉZA (1942) irodalomtörténész, a Magyar Írószövetség korábbi elnöke.
A tanulmány a Magyar Művészeti Akadémia megbízásából készült.

De folytassuk a személyiség és az őt körülvevő társadalom legfontosabb tényeinek felidézését. Magától értetődő, hogy a bukovinai falvak lakossága gazdálkodásában, szokásaiban, kultúrájában, nyelvében jóval archaikusabb volt, mint az anyaországbeliek. Ez már önmagában is radikális életformaváltást kényszerített ki. Még csupán három éve éltek Tolnában, amikor elkezdődött a bolsevik diktatúra, az ezeréves paraszti kultúra radikális átalakítása, a téesszervezés. Tamás Menyhéltre viszont a kiemelkedés várt, bár göröngyös úton. Gimnáziumot végzett, majd a fővárosba kerülve gyári munkásként, később újságíróként dolgozhatott. Első generációs értelmiségivé vált, mint nemzedéktársai közül oly sokan, de kevesen jöttek olyan messziről, s olyan különleges élményvilággal, mint ő. Egyik választott mesteréhez, Illyés Gyulához lehet hasonlítani alapvető élményeinek szerepét íróvá válásának feladat-kijelölésében: „nem menekülhetsz” a felelősség elől, amellyel közösségednek tartozol. De ebben erősíthették meg világirodalmi olvasmányai is: „Az egyik ilyen Camus nagyon szép mondata, mi szerint az írónak sosem azok között van a helye, akik a történelmet formálják, hanem azok között, akik a történelmet elszenvedik” (Interjú. Bakonyi István: *Az ige őrzői*. 165). S vajon a pozitívizmus vagy a szellem-történet egykori híve idézné-e boldogabban a következő vallomást: „...a karon ülő gyermek, ha erőteljes élmények érik – ha a külvilág olyan ingerei kúsznak az ölébe, mint a sírás, a háborús emlékek vagy akár a mozdonyok sikoltása –, ezeket ösztöneiben, nagyon belül elraktározza. S azt kell hinnem, hogy az írói emlékezés bizonyos fokon az elődök idegvégződését élteti tovább” (Beszélgetés. Faragó Laura: *Szülőföldem – zengő anyanyelvem*. 84).

Az életút kanyarai miatt elég későn vált költővé Tamás Menyhért, első jelentős versei harmincéves kora táján keletkeztek, kötete csak 1974-ben jelent meg. Fogadtatása vegyes volt, s talán éppen azért, mert annyira foglya volt élete alapélményének, s ezt többen, nyilvánvalóan a beleélés képességének hiánya miatt, hibának tekintették. Pedig éppen ez volt a *Szövetségben a fákkal* legnagyobb, s ma már tudhatjuk, hogy életművet meghatározó érdeme. Miként annak idején Illyés Gyula a puszták sokszázezres cselédségének embertelen sorsát tárta a közvélemény elé, Tamás Menyhért egy lélekszámban ugyan sokkal kisebb népcsoportot mutatott be, amely pokoljárásával egyetemes érvényűen példázatossá válhatott.

Mindennek első jelentős alkotása a *Beszegzett ég alatt*. Ciklikus építkezésű mű ez, amely okkal tartotta szükségesnek, hogy prózai előszóban magyarázza meg a történeti hátteret, az 1944 őszi, négyévesen átélt földönfutást, amelyet kései krónikásként örökölt meg. Tamás Menyhért epikus hajlamú lírikusnak nevezte önmagát, s ezt később igazolni látszott kisregényeinek sora. Maga ez a mű azonban csak úgy fejthette ki hatását, hogy megőrizte a krónikás, azaz epikus elemeket. Az első rész, a *Temetetlen temetők* nem egy kisebb népcsoport, hanem szinte az egész nép 1944 őszi világháborús menekülésének-bolyongásának dermesztő képét adja, amelybe a katonák, a munkaszolgálatosok, a civilek egyaránt halálközeli áldozatok. Ezt folytatja a második rész, de itt már felvillan a „madéfalvi éj”

emléke, a bácskai „zombori mező”. Később a bezdányi komp jelzi, hogy „Ideviláglik már az új ó-haza!” Az útnak, amelynek egyelőre ismeretlen a célja, s amely halottak között vezet, újszülöttje is van, csöppnyi reményt sugározva.

A költemény két nyelvi réteget illeszt együvé. A hatvanas évek lírájának egyik típusa, a népköltészetben is nevelődött s valamilyen szinten látomásos-szimbolikus nyelvformálás. Tamás Menyhért ennek tárgyiasabbban epikus, történetet is elmondó változatát alakította ki. Ebbe építette be az archaikusan népköltészeti és a népköltészetből sarjadzó szövegeket. Mi mással tudnák hitelesebben kifejezni a vándorlók érzéseiket, mint a népköltéssel. A leánygyermek születésekor egy asszony énekel áldást, az óhazai fák feltűnésekor az emlékező költő édesanyja kéri-könyörgi a jobb sorsot. Végezetül a lovat vezetgető édesapa monológja olvasztja együvé a két nyelvi és egyúttal versformáló réteget, ő ugyanis a székelyek kétszáz évvel korábbi nyelvén szólal meg, de nem lírai, hanem elbeszélő jelleggel. Végso szavai a később alkotóvá lett fiú életművének egyik alap gondolatát mutatják fel a magyarság sorsáról:

*Mennyit öldösöttünk, öldöstek münköt! Csoda,
hogy még vagyunk! Szóróttunk ezerfelé, de
megmarattunk, s maradunk ezután es... Valami
mindig esszegyűjt münköt. Minden levágott fej
a megmarattat teszi konokabbá, minden szorultság
lecke a megmaradásra, léleknek próba: helyettállni
felnégyeltetésig – magunkétt, a népétt...
Gyere, Cigán, vigyázzuk magunkat tovább!*

E két nyelv eltérése rokon, de nem egészen azonos az irodalmi nyelv és a tájnyelv különbözőségének és egymáshoz illeszthetőségének kérdésével. Itt egy mai irodalmi nyelv erősen lírai változata és egy kétszáz évvel ezelőtt elszigetelődve fennmaradt tájnyelv találkozik egymással. Ezt előbb a mindennapi életben élte át Tamás Menyhért, majd műveibe mentette át. Vallomása szerint: „...ha hazamentem, akkor én is rögtön átváltottam. Szót cseréltem! Akkor éreztem magam otthon, akkor értem igazán haza, amikor szót cserélhettem... Így tudtam beszélgetni velük! Mert ezek a szavak, ha jól megnézzük, nyelvújítás előttiak. És a nyelv, melyen beszélnek. Láttató nyelv. Képi nyelv. Amely igen alkalmas a költészetre. Szavaikban meg is idézik, amit megneveznek! A képi megjelenítésnek olyan ereje tapasztalható ebben a nyelvben, amellyel nekem csak élni kellett (és nem visszaélni), s máris úgy tűnt, minthogyha külön nyelvet alkottam volna! Igaz, megpróbáltam úgy korszerűsíteni, hogy minden sűrűsödési pontnál a költészet irányába mozduljon a szó. Tehát amikor elkezdi az ember ezt a nyelvet tovább sűríteni, akkor a próza magától költészetté válik!” (Faragó Laura, 86–87.)

Ez a nyelv tehát a szülőkhöz, a nagycsaládhoz, az áttelepültek közösségéhez kapcsol elszakíthatatlanul. Az irodalmi hagyományból magától értetődően a népköltészethez, amelynek Erdély az egyik legtermékenyebb szülőföldje. Ta-

más Menyhért vallomása szerint „a költészet leggazdagabb útja – a népköltészet” (Fragó Laura, 86). Mindezt tudva természetes, hogy nemcsak az írói szerep felfogásában, hanem az irodalmi nyelvben is meghatározó mesterek a számára idősebb pályatársaként Tamási Áron és Sütő András.

A szülők, sejtették már a vándorút megidézett verséből is, nem csupán nyelvhasználatukkal, hanem éleltszemléletükkel, magatartásukkal is döntő hatást gyakoroltak a gyerekekre, majd a felnőltre. Az édesanya alakját feledhetetlenül ragadta meg már a *Versek édesanyám, Kiss Emerencia kapcsos könyveiből*. Ez a hét-részes ciklus egészében az anya által használt nyelven íródott, s a hosszú jegyes-ségtől az özvegygé válásig vázolja fel a sorspróbáló életutat. Tévedés volna ezt a művet Weöres Sándor ugyancsak 1972-ben megjelent *Psychéjének* hatásával magyarázni, hiszen Tamás Menyhért nem elképzelt stílusimitációt alkotott, hanem az édesanyját szólaltatta meg. Az édesapa mindenkit aszerint ítél meg, ahogyan a munkáját végezte. Kevés beszédű emberként „nagyokat tudott hallgatni. Tisztelte a csöndet! Mintha ismerte volna Tamási Áron mondását, ha tiszteled a csöndet, megtanít szépen gondolkodni. Apám visszhangosan tudott hallgatni, a hegyek szinte visszaverték a hallgatását, és éreztük mögötte töprengéseit” (Fragó Laura, 86). A *Beszegzett ég alatt* verseiben is az apa belső monológját olvashatjuk, csak az utolsó sorban szól oda buzdítóan a lovához.

Még egy, a gyermekkorig visszavezethető, a világképet meghatározó sajátosságot kell kiemelni: a természetszemléletet, amelynek nem is csak Hadikfalváig vagy a régebbi Székelyföldre, hanem a honfoglalásnál is sokkal régebbre visszavezethető előzményei vannak. Az ember a természet részeként jött létre, s tízezer évekig nem is távolodott el attól. A földet művelő, állatokat tenyésztő ősök élettapasztalata és világszemlélete természetközeli maradt a XX. században is. Ezt a szemléletet őrizte és erősítette a népi kultúra, amely racionális, ugyanakkor a mítoszi jellegtől sem idegenkedik. Úgy gondolom, nem a már az ókorban is nélkülözhetetlen város idegenített el a természettől, hanem az a parttalan ipari civilizáció, amely milliós nagyságrendűvé változtatta ezt a lakóhelytípust, benépesítőit pedig elmagányosította. Válogatott kötetébe Tamás Menyhért nem vette fel az 1980-as kötetében megjelent *Mielőtt még* című versét, pedig legközvetlenebbül itt szólítaná fel az emberiséget, hogy „térjen vissza / a lassúdabb / napokhoz / térjen vissza / a fák / fennhatósága / alá, engedje / újdonságra / engedje / a szívén / átfolyni / a folyókat // Nem / ez a / visszhang-üvöltés / nem az én üvöltésem / nem azt az Európát / nem ezt az Európát / akartam utolérni”.

Az archaikus korban gyökerező természetszemléletet már az első kötet címe is kifejezte: *Szövegségben a fákkal*. A famotívum ennek az életműnek meghatározó része. Motívumbokorról még inkább beszélhetünk, hiszen maga a fa is több jelentésréteget foglal magába. Hozzá tartozó fogalmak a gyökér, az ág, a levél, a termés, a föld, az ég, a madarak, az árnyék, a helyhezköötöttség, a természet körforgása, a ciklikus időszemlélet, másrészt pedig a végtelenség, a születés, végső soron az élet és a halál. A fa a legősibb mítoszok óta nélkülözhetetlen

szimbólum, voltaképpen az emberi létezés magyarázata. Tamás Menyhért korántsem kíván az ősi mítoszokhoz menekülni, azokban elmerülni, ám az emberiség-történet részének tartja azokat, olyan hajszálgököknek, amelyek a mi idegsejtjeinkkel is érintkeznek. Ez a felfogás legteljesebben és legszebben *A csodabárány* című kisregényében (2000) jelenik meg. A Szent István korában játszódó történet a csodaszarvas ősi s pogánynak mondott mítoszat játszatja át a kereszténység bárányjelképébe. „Valamiképpen ezt a kettősséget próbáltam megírni – vallja az író, – hogy elfogadom a csodabárányt, de a csodaszarvas dobogásával, a csodaszarvas futásával! És ez a jelen s ez a múlt a mai napig él bennünk! Ezért a regényt úgy írtam, hogy akár ma is játszódhatna!” (Faragó Laura, 88.) A természetben létező világvég másikké válása a szinte mikrorealista tárgyiaság. A Ráfael Csaba fényképfelvételeihez készített „Pilis-hegyi szószínek” kötete *Rousseau kezét fogom* címmel jelent meg (2006), finoman utalva a természetközelség apostolára. A képeket szemlélve „egy magányos sétáló” gyönyörködik, korántsem éjszaka, hanem mindig napfényben s egyetlen vízesésképet kivéve mindig a fák között. A költő legharmonikusabb ciklusa ez a 12 szonett. Természetközelség, játékoság, derű csak a gyermekversekben válhatott ellenpont nélküli módon meghatározóvá.

Tamás Menyhért életművében az élményrétegek egyre tágulóbb köröket fogtak át. A saját sors bölcsője a család és a Hadikfalváról távozó kisközösség volt. A honkereső, sokáig hontalan vándorlás, az üldözöttség, a háború rettenete újabb siculicidium képzetét kelthette. A kisebbség mindig más, mint a többség, másféle, tehát idegen. Európai és történelmi összefüggésekben gondolkozva nemcsak a csángók, nemcsak a kisebbségi sorba került székelyek és Trianon másfelé őshonos kárvallottjai, hanem az egész magyarság kisebbség, „idegen” sok más náció szemében ázsiai eredetű, kultúráját s nyelvét tekintve is. A hajdani osztrák tábornok öldöklő hadjárata elől menekültek történelme, mint cseppben a tenger, az egész magyarságét megmutatja. A világrészek összességében, az emberiségben gondolkodva pedig egyértelművé válik, hogy az emberi jogokról, pontosabban az azoktól való megfosztottságról van szó. Hiába tudjuk, hogy ez a gond egyidős lehet az emberiség írott történelmével, megoldás ma sincs reá. A reformáció óta tudjuk, hogy a Biblia, mint eredetmítosz, törvény- és történelemkönyv, a magyarság, újabban pedig a bukovinai székelyek sorsát is példázza. Ezért is mondhatták azt az íróknak e népcsoportból társai, hogy műveivel a második Bibliát adta a kezükbe.

Néhány évtizede szinte divattá vált megkülönböztetni a közösséget, illetve a személyiséget a középpontba állító irodalmat, az utóbbinak tulajdonítva a korszerűséget. Pedig ez nem lehet értékmérő szempont, már csupán azért sem, mert az ember mindig társadalomban él. Amikor Tamás Menyhért a maga kisebb közösségének a sorsával foglalkozik, természetesen személyiségeket ragad meg a líra és az epika eszközeivel. Például a vándorlás és a létbizonytalanság félelmének a regénye az *Esőrácsok*, amelyben az egyéni félelmek erősítik a közösséget, s a közösség riadtsága is formálja az egyéneket. Ragyogó lélektani megoldás

az is, amiként az átmeneti éji szálláson különbözik egymástól a női és a férfi barakk hangulata. Számos példát találhatunk arra más művekben is, hogy az útra bocsátó közösségtől eltávolodó, a bármiféle okból magányossá váló embernek mennyiféle gyakorlati és létfilozófiai gondja lehet.

Tamás Menyhért költészete poétikai szempontból is sokszínű. Kedveli a ciklusosan építkező, több részes műveket, ugyanakkor a rendkívül tömör formákat, a versszilánkokat, a „zúzalékokat” is. Alighanem az *Ihlet* a legszellemesebb: „Sorsodzik a hátam.” Ez pedig a leginkább elgondolkoztató: „Csakis itt lent: / A föld érintésével / érintheted meg az Istent!” (*Érintések 1*). Ez pedig a legderűsebb: „Fogant fa, ujjong / a friss gyökér, dallama: /diófaének” (*Hármas – Fogant fa*). Igen sokféle változatban él az átlagos versterjedelemmel is. Az *Anyám guzsalya*, a *Tegnap szépen, holnap szebben* a népköltészeti ihletettséget példázta. A címükben is „üzenetet” hordozó versek rövid sorai szinte modern ráolvasásnak hatnak. Máskor a nagy lélegzetvételi, de mégis tömör szabadversforma a meghatározó (*Fák árnyékára, Mondd, Minthogy*). Nem ritkák a töredékekből épülő miniciklusok sem, s ezek gyakran köszöntők (*Hatosok, Hét tusrajz, Görömbei András stációi, L. E. mester*). A kilencvenes években válik általánosabbá az a versbeszéd, amely a szaggatottság és a folyamatosság, az elmondás és a sejtetés teljesen egyéni változatait teremti meg:

*Ahogy halaszthatatlan leve-
leinket írjuk, sebesült lé-
legzettel, a riadoztató tu-
datlak iramával, hasonmód
készülök nap nap e versre,
hasonmód sebes sorokkal, tud-
va, hogy címzetlen írom –
címzés híján is címzetten [...]*

A beérkezést jelentő két korai versciklust továbbiak is követték. A *Zágoni levelek* öt Mikes-levél imitáció, ám hexameterekben. A *Tövises talppal* oratorikus mű a hetvenes évekből. A *Hang*, az *Any*a, az *Apa* és a *Fiú* a vándorlástól a közelmúltig, a téesz-szervezésig, amikor is „választani egyetlen út maratt”. A szegény ember „mit kezdjen sorsa / jobbultával, ami nem több s nem kevesebb annál, // mint amennyi eddig es járt vóna” – mondja az *Apa*, továbbá azt is, hogy „Megérkeztem, nem tudom hova.” S ez nem a helyismeret hiányát jelenti, hanem a helyzet létfilozófiai megközelítése.

Ez a sajátosság mind erőteljesebbé válik, s ez a *névMÁSOK* és a *HELYtelen* ciklusokban válik meghatározóvá. Az *ÉN* így vall magáról: „ÉN / aki még nem veszttem oda / nem bolondultam bele / nyolcad bátorodással / tizenhatod hősiességgel / fejtől lábíg pecsételten / elvegyült cinkossággal / élem e sivatagos Időt / kímélt keggely / gyávaság érdemkeresztel / a mellemen / feladom magam / MAGAM előtt.” A vallomás nem önfeladás, éppen ellenkező a jelentése.

A *HELYtelen* sem a helynélküliség, hanem végül a valahol-otthon-lét felismerésének a költeménye.

Még ennél a két ciklusnál is összefoglalóbb jellegű a teljes könyvet meghatározó *Alkonyút* (2010). Hetvenedik születésnapjára lepte meg magát is a költő ezzel a hetvenszer kilencsoros versből álló ciklussal. Életszámvetés ez a mű, de korántsem a végső. Nem lezárni kíván valamit a költő, hanem lemérni a megtett utat, s folytatni azt. Az alkonyút elsősorban őszi tájakon vezet tovább, s a tél tudása mellett ott munkál a remény is. Az életút, annak a könyvben érintett mozzanatai aligha nevezhetők derűvel átítatottnak, a mű egészéből mégis életbizalom árad. Például így: „Intelmek legszebbike: „ne / szégyelj szeretni”, ne szé- / gyelj, adom tovább az al- / konyi derengésnek” (14). A ciklus lírai alanya, beszélője elsősorban nem eseményeket idéz fel, nem azokkal kíván szembesülni, hanem az életsorssal. Önmagát szeretné még pontosabban ismerni. Célja az, „hogy magam magamra lássak”. Elgondolkoztató keretet ad ennek az első és az utolsó vers szellemes egymásra utalása. „Mint aki alkonyhoz alkonyi / szolgálatra szegődött, fölfelé- / léptem is lefelé időzik, bevárva / a Nap színlelt halálát.” A ciklus végén a haláltudat így oldódik fel: „még- / egyszer megvetem a lá- / bam, s ahogy kezdetem- / ben: lefelé is felfelé lépek!” A célkitűzés tehát megvalósult: a számvetést végzőnek sikerült önmagára látnia, s amit látott, az folytatásra érdemesnek bizonyult. Az elképzelt halál pedig játékosságában is komoly paradoxonnal így oldható fel: hozzá „éppoly közel vagy, mint / születéskor voltál!” (19).

A felnevelő közösség által hagyományozott életanyag esztétikai értelemben ugyan teljes értékűen megjelenhetett a költői művekben, teljes körű megörökítésükhöz azonban prózára volt szükség. Az évekig tartó alkotói tépelődés után már elsőként remekmű született, a *Vigyázó madár* (1981). A kisregény az alkotói vallomás szerint: „prózai költemény-próza (legalábbis én annak szántam), ez az élő beszédig, az élő beszéd mélységéig-magaslatáig merülő lírai regény – lefelé szoruló füstjében apám (háttérben a család, a bukovinai székelység) kálváriás életének krónikája.” (A kötet fülszövegéből.)

A cselekmény mindössze néhány nap. A fővárosban élő fiút távirat hívja: apja nagyon beteg. A megérkezés, a halál, a temetés, közben az apára való emlékezés, a család, a falubeli ismerősök kérdeztetése, majd a visszaút adja a jelen időt. Közben folytonosan felidéződnek a fiú emlékei, apja vallomásai. Egymásba kapcsolódnak a személyesen megélt emlékek és a mások által felidézettek, amelyek nagyobb részt az apa fiatal korába vezetnek vissza. Az apáról a fiú, a család, a falubeliek egyaránt szépet és jót mondanak, s a regény érzékelteti, hogy ez nem a közeli haláleset miatt van így. A családban és a falusi közösségben is meghatározó volt példaember szerepe. A legszebben felesége elevenítette fel a személyiséget:

„Dolgvégeztével, erős felmelegedés után sokáig meleg maradt a gang, ide ült ki. Hátát nekivette az oszlopnak, és mintha külön dóga lett volna az égi s

földi világgal, megosztotta magát a csillagokkal, földdé, fává, madárrá változott, mikor melyen vót a lelkülette. Ült, mintha reja maradt vóna a mező vigyázása, a termés, a gyökerek, az eső, a tiszta ég vigyázása...”

A kisregényben elkülönülnek egymástól a cselekményt elbeszélő és az emlékező részek. Nyelvileg is egyértelmű a kettősség: az elbeszélő és a hazatérő fiú mai nyelvhasználata, valamint a szülőké, a nyelvjárást még használóké békeken megfér egymás mellett. A regény címe pedig az apa kedves dalára utal, a darumadárra, amelyet vigyázó madárnak is neveznek, „mert a legkülsőbb vesélyt es megérzi”, és mindig csapatostul repül. A falusi közösség szerint a Menyhért gyerek hasonlít legjobban az apjára. S az írói életművet forgatva szembeötlő, hogy ez valóban így lehet, hiszen az a magatartás, életvitel, életszemlélet, amely az apát jellemzi, megjelenik azokban a művekben is, amelyekből hiányzik az ő alakja. A regény végén újra idézve olvasható a szülői tanács: „Vigyél magadval a szüvedben néhány erős fát, meglátod, hasznát veszed még.” Ismét a fák: az elbeszélő már gyermekként a kiserdőbe járt ki szomorkodni vagy örülni, tehát gondolkodni. S a halotti torból is oda látogat el.

Tamás Menyhért zsenge ifjúként egy novellát mutatott meg Tamási Áronnak, aki bírálat helyett sétálni hívta őt. „Fölmentünk a hegyoldalba, megálltunk egy fa alatt, ránézett, és azt mondta: mindenről lehet – akár még regény is! – írni, nem csak novellát... még egy fáról is! Hogy itt áll... Csak azt kell megírni, hogy éppen ki ült a fa alatt! Arról is lehet regényt írni, hogy egy levél lehullott...” (Faragó Laura, 87). A famotívum megerősítésében és az epikus szemlélet alakításában is gyümölcsözővé vált ez a tanács, s talán még abban is, hogy Tamás Menyhért a lírai kisregényben a maga számára azt a műfajt találta meg, amelylyel a kort és a maga tapasztalatait a legteljesebben kifejezheti. A költészet mindig sűrít, s ha a kisregény megőrzi a magyar nyelvre és irodalmára amúgy is jellemző képi gazdagságot, akkor több jelentéssíkot felvillantva, gondolatilag összetettebben, gazdagabban képes megragadni tárgyát. Az egymás után sorjázó, ciklussá váló kisregényekben változatos formai megoldásokat alkalmazott az író.

A már említett *Esőrácsok* (1984) egyetlen éjszakájára 1941-ben, Kosna határállomásán, zuhogó esőben kerül sor. A hét fejezet mindegyike egyetlen, három ponttal záruló mondatból áll. Az asszonyok, majd a férfiak barakkja, egy vasúti kocsis a tanítónéval, pap férjével s még egy tanítóval, a forgalmi iroda a vasutasokkal, az orvossal és az esperessel, ismét a női barakk a félárva kamaszlány Balbinával, újra a férfiaké, végül az indulni készülő vonat a helyszínek. Mindegyik fejezet belső monológoknak mutatkozik, de szinte egybefolyanak a szereplők. A monológok a menekülő, a viharban, az özönvízszerű esőben riadtan összebújó nyáj képzetét keltik, a cím rácsai pedig a börtön képzetét is előhívják, nem rendőrségi képzetként, hanem az emberi sors bezártságára utalva. A műben a Tamás-család alakmásként szerepel Sebestyén Lajos, a felesége, Emer néni és alig egyesztendő Márton gyermeke. Ez a család a következő kisregényekben még fontosabb szereplő lesz, de másokkal is találkozhatunk majd.

A *Mérleges idő* (1985) története 1945 nyarán kezdődik, amikor a menekültek egy csoportja Tolnában végre le tud telepedni. Kisdobrány község nyilvánvalóan a létező Kisdorog alig elferdített neve. Az előző műtől eltérően ez a rendkívül cselekményes, jelentős részben párbeszédre épülő, de elkülönített monológokat ugyancsak alkalmazó kisregény azt az első két esztendőt fogja át, amelyben a frissen kitelepített svábok helyén, az ott maradók nyílt ellenszenvétől kísérve, az elüldözöttek visszatérésétől is aggódva kellene otthonra találni.

Az *Előcsend* (1986) cselekménye a Rákosi-diktatúra legsötétebb időszakában, alighanem 1952-ben játszódik Kisdobrányban, a középpontban a Sebestyén-családdal. Ez is erősen cselekményes, párbeszédes mű, de az előzőnél több benne a belső monológ, ami egyúttal azt is kifejezi, hogy azokban az években hallgatni kellett, mert néhány szóért is elvihették az embert mint lázadót. A kisregény a ketrecbe zárt világot sanyarú valóságában mutatja be, a történet látszólag befejezetlen, mert semmi sem mutat a változás lehetőségére. Mint Illyés Gyula versében: „hol zsarnokság van, / ott zsarnokság van”.

Végül a *Balbina* (1987) tartozik tematikájában is szorosan a hadikfalvi kisközösség történelméhez. Maga Balbina – az édesanya alakja mellett – az író legvarázslatosabb női szereplője, aki itt kerül a központba. Már az *Esőrácsok*ban érdemes volt rá, személyiségére figyelni. A kisregény 1955 őszétől 1957 tavaszáig járja be életútját. Kétlelkű ember ő, aki lelke felét otthagyta Bukovinában gyermekkorával együtt. Férje bányász a közeli Komlón, de ő nem akar a faluból elköltözni. Tanácstag, sokat olvas, részt vesz a színjátszó csoport munkájában. Tüdőbeteg lesz. Közben a férje szeretőt tart, válni akar, majd 1956 végén nyugatra távozik. A harminc év körüli asszony meggyógyul, szeretője is akad, sőt végre állapotos lesz, ám a fiatal agronómus nem vállalja a felelősséget. Balbina elküldi a férfit, s majd meg fogja szülni a gyereket. Egy későbbi regényből (*Forradások*) tudjuk meg, hogy Balbina, aki „Dobrány esze és asszonyszépsége” volt, gyerekeivel elköltözött, majd mégis városi lett, a felnőtt fiánál lakott. Tamás Menyhért epikájában az apa és az anya alakja mellett Balbinéé jelenik meg konok következetességgel. Egyik életsors sem sikertörténet, mégis mindegyik értelmes és elismerést érdemlő. A *Balbina* szövegépítkezése az eddigiektől eltérő úton jár. Az asszony maga beszéli el életének ezt a szakaszát, s közben párbeszédet idéz fel életének különböző helyzeteiből s a cselekmény jelenidejéből. Az a különleges, hogy régebbi eseményeket is gyakran pergő párbeszédként ír le a visszaemlékező.

Az öt kisregény egybegyűjtve is megjelent (*Cserefának füstje*, 1991). E ciklushoz lazábban kapcsolódik még két mű. A *Holtág* (1983) élményháttere erősen önéletrajzi jellegű. A kisdobrányi származású Márton Miklós sokszoros válságba kerül: házassága felbomlik, munkából lett egy üzemi lap újságírója, de nem találja a helyét. Iszik, szeretője van, elhatározzák a válást. Végül egy Bukovinából még 1910-ben elvándorló tanyasi öreg igazítja útba: „Ahol víz van, s a vízben élet, ahol fák vannak, s a fákból élet, ahol madarak vannak, s a madarakban ének, nincs egyedül az ember.” A másik mű a *Forradások* (1989), amely annak a már

a fővárosban élő, régebben kisdobrányi téeszelnöknek az idős kori számvetési kísérlete, aki rossz emlékeket hagyott maga után a falujában.

Még három regénye jelent meg a szerzőnek, s szegről-végről ezek is kapcsolódnak a fő tematikához. *A Szent Anna-tó regéje* (1989) egy XVI. századi erdélyi baladamese realiztikus feldolgozása, s akár ifjúsági történelmi regénynek is nevezhető. *A Magyar regény* (1997) nyomasztó vonatútján a magyarság sorsáról beszélgetnek a trianoni határokon kívülre szakadt útítársak. A helyzetük szinte karkai, a feldolgozás módja az abszurdhoz közelít, nem a történések, hanem a léthelyzet a meghatározó. Egyelőre *A csodabárány* (2000) zárja le a regények sorát, megoldást keresve, és a mondai-mesei környezetben találva is a magyarság számára a keleti és a nyugati kultúra összebékítésére.

Méltatlanul kevés figyelem irányult idáig Tamás Menyhért drámai műveire, amelyek nagyrészt történelmi tematikájúak. *A Tanúságtevők* (2013. Régebbi címe: *Bűnfenyítők és befogottak*, 2002) tárgya a siculicidium utáni, az engedetlenséget követő megtorlás büntetőpere, s abban egyrészt a vádlottak helytállása, másrészt a kirendelt, német nevű magyar nyelvi jegyzőnek a lelkiismereti drámája. *A Mikes és a Tamási monodrámája* (2005). Az előbbi a *Zágoni levelekből* már ismert idős, magára maradt íródeák számvetése, a másik Tamási Ároné, aki szerepet vállalt 1956 forradalmában, s ezért több alkalommal kihallgatták. A „hangdrámák” közül három jelent meg könyvben (*A kőgörgető*, 2002). Ezek témája már eltávolodik a székelységtől, de a gondolati anyag ugyanazt az írói világszemléletet jeleníti meg. Mindegyik belső monológ egy kielezett helyzetben, s ebbe a illeszkednek a tudatban felvillanó emlékképek. *Az űzetett király* hőse a tatárok elől bujdosó IV. Béla. *A Fuss, akár a szarvas, fuss!* Petőfi Sándor menekülése segesvári csatatéren, utolsó perceinek tragédiája. *A kőgörgető* hőse Sziszüphosz, akinek kezei közül a csúcs elérése előtt ismét lezuhan a szikla, de benne, Camus-t is igazoló módon, nem a céltalanságérzet, hanem a helytállás parancsa erősödik meg: „Vissza, visszakényszeríthetsz, de ha kell, ezerszer elismétlem, visszalépéseimből nem hiányzik, nem hiányozhat a bizakodás. Minden kudarcral több vagyok... Emelkedő-zuhanó sors: hegyre viendő élet.” Miként a bukovinai menekülteké, a székelyeké, a magyaroké, az emberiségé.